

YEARBOOK OF THE GEORGE BARIȚIU HISTORY INSTITUTE OF CLUJ-NAPOCA SERIES *Humanistica*

ISSN 1584-4404
humanistica.ro

Corupția în „secolul fanariot”. Practici sociale și norme juridice în instituțiile publice

Gabriel-Virgil Rusu

Cite this article: RUSU, Gabriel-Virgil (2022) *Corupția în „secolul fanariot”. Practici sociale și norme juridice în instituțiile publice*, in: 'Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica', Vol. 20, pp. 153-163.

DOI: [10.5281/zenodo.7502194](https://doi.org/10.5281/zenodo.7502194)

© 2022: The Publishing House of the Romanian Academy
Journal published online: 2003
Submit your article to *Humanistica Yearbook*

CORUPȚIA ÎN „SECOLUL FANARIOT”. PRACTICI SOCIALE ȘI NORME JURIDICE ÎN INSTITUȚIILE PUBLICE

Gabriel-Virgil Rusu

Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca
Departamentul de Cercetări Socio-Umane

Abstract: *CORRUPTION IN THE “PHANARIOTE CENTURY”. SOCIAL PRACTICES AND LEGAL RULES IN PUBLIC INSTITUTIONS. “The Phanariote Century”, the period between 1711 / 1716-1821, in which the principalities of Wallachia and Moldavia were ruled by ethnic Greeks, loyal subjects of the sultan, from the rich Phanar district of Istanbul, was considered a period of decline characterized by the degradation of social life, by the accentuated impoverishment of a predominantly rural population, by the prosperity of the nobility, by the exacerbation of taxation and, last but not least, by the increase of corruption at all institutional levels in the two principalities. This paper is an analysis, based on documentary sources and historiographical studies, of the mechanisms of operation of local and central state institutions to determine the extent to which the facts we associate today with acts of corruption have significantly influenced, in a negative way, the Romanian society of that period.*

Keywords: *Wallachia, Moldavia, Phanariotes, Corruption, Institutions, Law, Reform*

La începutul secolului al XVIII-lea, câteva episoade, nefericite din perspectiva Sublimei Porți, consumate în Țările Române,¹ l-au determinat pe padișahul Ahmed al III-lea să producă schimbări semnificative în practica numirii domnitorilor. Lipsa de încredere a sultanului față de domnitorii români, tot mai infideli și tot mai orientați spre Europa creștină a determinat Istanbulul să-și trimită în teritoriile supuse de dincolo de Dunăre reprezentanți recrutați din rândul bogaților demnitari și negustori greci ai cartierului Fanar, în speranța că *faptele și lucrările îndrăznite de domnii pământeni nu se vor mai ivi din partea fanarioților* (Urechia, *Domnia lui Alexandru Calimach*, 305). Cum în practica numirii domnitorilor nu existau proceduri scrise, ci doar elemente de drept consuetudinar,

¹ Este vorba despre „trădările celebre” ale principilor Moldovei – Dimitrie Cantemir, aliat cu țarul Petru I al Rusiei și participant la conflictul ruso-turc din anul 1711 încheiat cu victoria zdrobitoare a otomanilor de pe Prut – și cel al Valahiei – Constantin Brâncoveanu, zis „Altân-bey”, adică „Beiu de Aur”, datorită averilor acumulate, cel care a conspirat cu austriei scoaterea țării de sub autoritatea Porții.

adaptate, dezvoltate și perfecționate în timp, voința padișahului devenea un act cu putere de lege. De altfel, practica cumpărării tronului prin *peşcheşuri* (cadouri cu ocazia zilelor de naștere și *ruşfeturi* (mită) era mult mai veche, pentru că încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea scaunul domnesc devenise obiect aprig de mezat, iar sumele puse în joc ajungeau la cote inimaginabile, ca de pildă de șapte ori tributul anual către Poartă (Hitchins, 23).

„Secolul fanariot”², 1711/1716-1821, a însemnat creșterea autorității otomane și amestecul turcilor în viața politică, în viața economică, administrativă și, la un moment dat, chiar judiciară a principatelor, aspecte care aduceau grave prejudicii statutului de autonomie al Principatelor Dunărene. Începea o eră nouă, un veac de impunere a culturii elene, de creștere a autorității turcilor și de spoliere a principatelor românești. Pentru o bună parte a istoriografiei românești, mai ales cea din perioada comunistă, efectul a fost dramatic: degradarea vieții sociale prin sărăcirea accentuată a unei populații majoritar rurale, legată de glie, prosperitatea boierimii (autohtone și a celei de import), exacerbarea fiscalității și, nu în ultimul rând, creșterea corupției la toate nivelurile instituționale. Dominației otomane i se atribuia principala responsabilitate pentru rămânerea în urmă a Țărilor Române, istoricii presupunând că fără impactul otoman cele două principate s-ar fi dezvoltat la un nivel comparabil cu cel al țărilor avansate ale Europei (Murgescu, 28).

Perioada a fost și este și acum considerată una de decadentă în care dependența tot mai accentuată față de Istanbul a făcut ca orice manifestare de politică externă să fie drastic sancționată. Totuși, secolul al XVIII-lea a fost și unul al progresului și este suficient să menționăm politicile de reforme ale unor domnitori fanarioți (despoți luminați), progresul cultural, inovația normativă, creșterea demografică sau economică. Printr-o sondare mai atentă a izvoarelor vremii, datorită contribuției istoriei economice și reinterpretării unor fapte și evenimente ale veacului cu pricina, viziunile istoriografice „radicale” sunt înlocuite treptat cu unele mai nuanțate. Trebuie însă să recunoaștem că viața de atunci, într-un stat supus unei puteri străine, cu foarte multe obligații de tip material, cu o creștere excesivă a fiscalității și o venalitate a funcțiilor pe măsură, nu era deloc confortabilă.

România fiind, potrivit statisticilor, una din cele mai corupte țări din Uniunea Europeană (Transparency International, 2021, *passim*), nu surprinde faptul că o parte a opiniei publice de azi consideră că fenomenul corupției în această țară își are rădăcinile în secolul al XVIII-lea. Se vorbește despre o „corupție de import”, de sorginte bizantino-otomană, principalii vinovați fiind domnitorii fanarioți care au perfecționat în timp metode imorale de promovare în funcții publice a unor demnitari, ei înșiși ocupând tronul prin mite uriașe date sultanilor și vizirilor. Că lucrurile stau așa (sau altfel) nu se poate spune cu minimă claritate fără o scurtă

² „Secolul fanariot” se deschide în ambele țări vasale otomanilor cu același domnitor: Nicolae Mavrocordat, numit pe tronul de la Iași în anul 1711 și pe cel de la București la 1716. Era fiul cunoscutului om politic, diplomat și cărturar grec, Alexandru zis „Exaporitul”, tâlmaci (*dragoman*) și consilier de taină al sultanului.

incursiune, prin intermediul documentelor și lucrărilor de specialitate care s-au ocupat, fie și tangențial, de instituțiile statului (centrale și locale), pe tărâmul practicilor sociale și normelor juridice în care acestea ființau în secolul amintit.

Instituția centrală principală a statului medieval românesc era *Domnia*, apărută în secolul al XIII-lea odată cu formarea Țărilor Române; situația sa nu s-a schimbat în mod semnificativ nici în perioada pre-modernă sau modernă. Domnitorul, vârful unei organizări sociale de tip piramidal, provenea din rândul marilor boieri, era ales de aceștia, dobânda însemnele puterii – coroana, buzduganul și sceptrul – și era uns cu mir de mitropolit ca *domn*, *din mila lui Dumnezeu*. Taina ungerii îi asigura „sprijinul” ferm și necondiționat al divinității, iar termenul *Io* – Ioan, Ioannes –, frecvent întâlnit în intitulările documentare, arată „caracterul divin” al Domniei. După intrarea în formele de dependență față de Înalta Poartă – Mircea cel Bătrân în Valahia, 1417 și Petru Aron în Moldova, 1456, domnitorul trebuia să fie confirmat în funcție și să primească însemnele puterii din partea sultanului: firman de numire, steag, cucă, caftan, iatagan și un cal cu întreg harnașamentul. Domnul este singur-stăpânitor al pământului – *dominium eminens* – iar din această calitate el gestionează fondul funciar după bunul său plac și după interesele proprii. Boierii vasali îi datorează supunere, iar „hiclenii” își pot pierde foarte ușor capul și averea. Cea mai de preț proprietate, pământul, devine un instrument de corupție și de corupere cu care se pot cumpăra sau vinde beneficii. În același timp, domnul este „de sine stătător” (*samodârjeț*), în sensul că el nu împarte cu nimeni puterea, este singurul stăpân al țării, este *dominus*, ca atribuție a împăraților romani din Epoca Dominatului sau, în forma bizantină, „autocrator”. Domnul este și „mare voievod”, în sensul de comandant suprem al oștirii pe care o conduce în luptă.

Izvoarele documentare creionează imaginea unui monarh absolut care deține toate pârghiile puterii în stat: conduce politica externă, decide în materie de politică internă, exercită justiția supremă, stabilește nivelul fiscalității și este unicul legiuitor. Practic, în mâna lui se află „puterea executivă”, „legislativă” și „judecătorească” și nimeni nu-i poate îngrădi aceste drepturi. În plus, este și „omul lui Dumnezeu”, aspect care-i creează și protecție de amovibilitate. Am putea spune că el poate corupe sau poate fi corupt fără a da nimănui socoteală, „uitând” că în acea perioadă problema nu se punea deloc în acești termeni. Succesiunea la tron se realiza consuetudinar, pe baza principiilor eredității, electivității și viagerității, și sunt binecunoscute dinastiile românești ale Basarabilor (Țara Românească) și Mușatinilor (Moldova). Situația pare a se schimba spre sfârșitul secolului al XVI-lea, dar mai ales în veacul următor, când boierimea încearcă să-i limiteze puterile și în unele situații chiar reușește. Turcii se vor amesteca tot mai mult în practica numirii domnitorului pretinzând sau acceptând sume imense de bani drept „mită” (în terminologia vremurilor noastre) de la diferiți pretendenți care-și justificau cumva descendența dintr-un „os domnesc” jurând supunere necondiționată padișahului pentru a confirma sau înlocui domnitorul.

În secolul al XVII-lea domnia nu mai este nici ereditară și nici viageră: Țările Române devin vasale Porții, iar electivitatea aparține de drept sultanului; domnitorul este considerat *bey* (prinț) și demnitar al imperiului, iar „cumpărarea tronului” cu sume

colosale, devine obicei. Intrase în practica cutumiară faptul ca fiecare înțelegere să fie însoțită de cadouri, mărimea acestora depinzând de rangul și influența celui care le primea (Hitchins, 23). Padișahul nu mai era foarte interesat de punctul de vedere al boierimii locale (decât foarte rar, precum cazul lui Matei Basarab), își alegea domnitorul după bunul său plac,³ ținând cont de sfaturile vizirilor – cumpărați și ei –, dar mai ales de sumele de bani investite de pretendenți și de beneficiile care decurgeau din acestea. Perioada fanariotă cunoaște un număr mare de instalări pe tron⁴ dar și de maziliri (unele însoțite de pierderea libertății sau chiar a capului domnitorului), fiind una plină de instabilitate, în care abuzul, intriga, cumpărarea de influență și corelativ „mita” erau la cote înalte. Era un adevărat trafic de domnitori! Majoritatea fanarioților domnesc în mai multe rânduri atât în Moldova, cât și în Țara Românească, semn că se împrumutaseră masiv sau acumulaseră averi importante care le permiteau achiziția succesivă a funcției (spre exemplu, Constantin Mavrocordat cu 10 domnii – de șase ori în Țara Românească și de patru ori în Moldova sau Alexandru Ipsilanti cu trei domnii în ambele țări). La tron aveau acces persoane care nu aparțineau prin naștere aristocrației, nu se trăgeau din „os domnesc”, dar acumulaseră suficient capital pentru a-și atinge scopurile economice, tronul devenind o afacere în sine. Din anul 1819, sultanul cedează presiunilor și decide ca la tronurile Principatelor Dunărene să aspire doar reprezentanții a patru familii fanariote și anume: 1) a lui *Scarlat Calimah*, 2) a lui *Alecu Suțu*, domnul Munteniei, 3) a marelui *Dragoman actual*, în 1819, *Muchaiu Suțu*, din familia lui *Michaiu Vodă Suțu*, și 4) familia *repositului Alexandru Moruzi* (Urechia, *Domnia lui Alexandru Calimach*, 305).

Dincoace de Carpați, în perioada 1176-1541, în Transilvania, voievodul era numit personal de regele Ungariei căruia îi jura credință ca vasal, după modelele apusene. De obicei, el era un apropiat al suveranului, de multe ori originar din comitatele din afara voievodatului (Dózsa de Debrecen, Toma de Szecsen). Nu era uns cu mir dar conducea una din țările Coroanei Sfântului Ștefan în numele suveranului său care era stăpânul de drept divin al pământului. Cu alte cuvinte, are un „șef” deasupra sa care poate să-l demită ori să-l sprijine (chiar cu oști atunci când voievodatul este atacat de pecenegi, cumani sau tătari). După anul 1541, când Transilvania, alături de câteva comitate neocupate de turci din pusta maghiară – *Partium Regni Hungariae* – va deveni principat autonom sub suzeranitate turcească, vom asista la o schimbare de regim juridic. Principele va fi ales acum de Dietă, de adunarea de stări privilegiate de tip parlamentar și constituțional – urmând a fi confirmat de sultan. La fel ca și Valahia și Moldova, Ardealul își va

³ Spre exemplu, la 1774, Abdul Hamid I îi acorda tronul de la București reformatorului Alexandru Ipsilanti, deși boierimea munteană îl dorea pe Ștefan Pârșcoveanu (Constantiniu, 509).

⁴ În secolul al XVII-lea, în Țara Românească sunt 29 de numiri de domni, în Moldova sunt 47, în timp ce în Transilvania, ceva mai stabilă din punct de vedere politic, au fost doar 16 (dintre aceștia Gabriel Bethlen, Gheorghe Rákóczi I și Mihail Apafi au avut domnii îndelungate). În secolul al XVIII-lea situația nu se schimbă prea mult: sunt 29 domnii în Țara Românească, 39 în Moldova: domnia este scurtă și durează în medie 2,5-3 ani.

răscumpăra pacea și autonomia internă prin tribut. Apropierea de Istanbul și gravitatea în jurul sultanului ori a centrelor de putere regionale (*i.e.*, vizirul de Buda sau pașa de Timișoara) va determina apelul la folosirea unor practici cutumiare (Kraus, 480) pe care azi le-am cataloga ca fiind asociate faptelor de corupție.⁵

Coruperea și cumpărarea influenței înalților demnitari decidenți otomani – pașalele de la Dunăre, beglerbeii, vizirii sau chiar însuși sultanul – era, așa cum am sugerat deja, un obicei în uz și înainte de secolul fanariot. Mihai Viteazul se împrumută de la zarafii din Istanbul cu dobânzi uriașe pentru a avea un buget suficient, necesar obținerii domniei: [...] *nevoia sili pe Mihai a lua, pe creditul Vistierului Ion, patru sute de mii de florinți dela Turci, Greci și Ovrei, cu camătă grea. Din această sumă dete numai lui Sinan Vizirul douăzeci de mii de galbeni; cealaltă o împărți în daruri la Sultan și la ceilalți miniștri și astfel deschise calea cererilor sale* (Bălcescu, 70). La 1782, Alexandru Mavrocordat a cheltuit imensa sumă de un milion de piaștri⁶ pentru cumpărarea scaunului Moldovei, gest rămas celebru în conștiința contemporanilor. Potrivit unor cercetători, în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea eforturile monetare ale domnitorilor pentru a se menține pe tron au reprezentat cel puțin jumătate din venitul anual al Moldovei, care în vreme respectivă se ridica la patru milioane de piaștri (Hitchins, 30). Fără această practică cu rădăcini cutumiare bizantine și otomane, *obiceiu* care nu a fost niciodată legiferat, fără așa-numitul „rușfet” (cadou neoficial, plasat la persoana influentă și de încredere), poziția politică dorită nu avea cum să fie ocupată. În cele din urmă, scaunul vacant, că era cel de la Iași sau de la București, era obținut prin „licitație” de cel care plătea mai mult; mai greu era de menținut!⁷

După primirea firmanului de numire și plata *mucarerului mare* (taxa de investire) către sultan, domnitorul fanariot („hospodar”) era integrat în ierarhia de stat otomană, funcția sa fiind echivalentă cu cea a unui pașa cu două tuiuri (de pildă, sultanul avea opt tuiuri), dar inferioară poziției marelui dragoman al Porții (care avea trei tuiuri). Cortegiul noului domnitor se punea în mișcare de la Istanbul spre țară, fanariotul fiind însoțit de reprezentantul sultanului și de boierii români, dar și de o puzderie de oameni de afaceri, creditorii sau apropiați care l-au sprijinit în demersul său de obținere a demnității. Nicolae Mavrocordat vine la București cu o pleiadă întreagă de apropiați cărora le distribuie cele mai rentabile dregătorii – mare ban, mare vistiernic, mare postelnic, mare vornic etc – spre nemulțumirea boierilor pământeni. „Domnii veneau în Moldova acompaniați de o ceată flămândă

⁵ De pildă, la 1774, nobilului Dionisie Bánffy i se reține, într-un proces de înaltă trădare judecat în dieta țării, faptul că *a trimis daruri la Poarta Otomană, ceea ce era interzis persoanelor particulare* (Rusu, 175).

⁶ Monedă turcească din argint care a circulat pe teritoriul Țărilor Române.

⁷ Este important de precizat faptul că în lumea fanariotă tronul de pe malul Dâmboviței era considerat mult mai „rentabil” din punct de vedere economic decât cel de pe Bahluiul moldav. Acesta a fost și motivul pentru care, la data de 30 decembrie 1792, domnitorul Moldovei, Alexandru Moruzzi, forțează la Istanbul rocada tronului cu Mihail I Suțu, domnitorul Țării Românești, lucru pe care-l și reușește.

de greci cărora se împărțiau dregătoriile lucrative”, scrie Grigore Asachi (Urechia, *Domnia lui Alexandru Calimach*, 234). Unii dintre aceștia vor obține prin „licitație” demnitățile din divan după modelul urcării la tron a domnitorului. *Terhezat*-ul (*i.e.*, numirea boierilor în Divan și, implicit, primirea de poziții în stat) va face posibilă recuperarea „investițiilor” avansate pentru ocuparea respectivelor demnități. Dionisie Fotino, cronicarul elen statornicit în Țara Românească la începutul secolului al XIX-lea, consemna în lucrările sale că marii dregători vindeau funcțiunile inferioare, obținând bani: Marele Ban incasa 30.000 lei anual de la numirile dregătorilor, marele vornic de Țara de Sus a Moldovei încasa 53.500 lei pe an, iar cel din Țara de Jos 63.000 (Fotino, 267).

Divanul este *sfatul domnesc* cu numele schimbat și organizat după modelul protocolar al metropolei otomane. Membrii acestui for, cu funcții executive, legislative și judecătorești, erau numiți de domnitor dintre boierii de rangul unu și doi, pe baza unui drept consuetudinar (Brătianu, 178-182), având la bază firmele sultanului prin care se recunoștea dreptul domnitorului de a aduce în sfat pe cine credea el de cuviință. Astfel, vânzarea marilor dregătorii devenea un obicei bine împământenit. Cea mai căutată înaltă demnitate era cea de șef al finanțelor, adică funcția de vistiernic. În anul 1820, aceasta se vindea pentru enorma sumă de 300.000 de piaștri și putea să-i asigure cumpărătorului un venit de un jumătate de milion de piaștri, în condițiile în care acesta numea, la rândul său, prin aceeași procedură venală, ispravnicii de județe. Nimeni nu se gândea atunci prea mult la ceea ce azi preocupă pe mai toată lumea, anume la efectul dezastruos asupra moralității și eficienței aparatului administrativ (Hitchins, 39). Obținerea de funcții de către cei lipsiți de experiență și aptitudini manageriale, în virtutea faptului că aveau rude sus-puse și, mai ales, bani,⁸ era motivată de recuperarea investițiilor anterioare și nu de eventualele servicii pe care dregătorul le-ar fi putut aduce țării și populației. Banii „investiți” aveau mereu creditori în spatele lor, care-și doreau recuperarea sumelor avansate, dimpreună cu dobânzile aferente, ceea ce ducea la perioade de fiscalitate excesivă după instalarea domnitorului.

Banii dați pe rușfet puteau fi recuperați nu numai din vânzarea dregătoriilor ci și prin creșterea fiscalității. Numit domn în Moldova, la 13 martie 1757, în locul lui Constantin Racoviță, Scarlat Ghica sosește la Iași cu un mare număr de creditori de la care obținuse sumele necesare obținerii domniei. Fiind dator-vândut, acesta este nevoit să mărească dările și să impună noi sarcini fiscale populației, bani din impozite care nu intrau în bugetul țării, ci erau direcționați spre creditorii săi. Astfel, el încearcă să reintroducă „văcăritul” (impozit pe vitele mari și cai) și „cununița” (tot o dare pe cap de vită), desființate de domnitorul precedent pe baza unui decret al Patriarhiei Ecumenice. Mitropolitul Iacob Pruteanu protestează vehement și amenință cu demisia, dar „hospodarul” nu ține cont de el și obține

⁸ Principatele Dunărene, Valahia și Moldova, cuprindeau o clasă dominantă formată din mari boieri, proprietari de moșii întinse, o țărănie grozav de sărăcită și îndatorată, fiind guvernate de principii greci care datorau supunere sultanului (Mazower, 126).

printr-un firman de la sultan, impunerea dărilor. În cele din urmă aceste taxe nu vor mai fi percepute în Moldova, Scarlat Ghica fiind numit domn în Țara Românească în schimbul unor mari sume de bani. Domnitorul avea nevoie continuă de bani pentru a se menține în funcție. Vorbim astfel de plata „mucarerului mic”, a taxei de confirmare a domniei, plătită odată la trei ani, apoi anual. Neplata sumelor către turci însemna mazilirea, demiterea din funcție, confiscarea averii și adeseori chiar moartea domnitorului. La 1812, venitul din bir al Moldovei era calculat la suma de 1.695.000 lei, numai din contribuțiile țăranilor, mazililor, ruptașilor și negustorilor hristovoliți (privilegiați). Întregul venit al țării era destinat turcilor și domnitorului. „Cum să nu fie mare ceartă pe Greci, doră vor pune mâna pe domnia țerii?” se întreba retoric V. Urechia.

Nu doar funcțiile din Divan erau râvnite, ci și cele de la nivel local, din administrația județelor Valahiei și ținuturile Moldovei: mare vornic (judecător) și mare căpitan (după anul 1740 ispravnic), pârcălab, agă, armaș, vameș vătaf de plai (în zonele montane), zapciu de plasă (în zonele de câmpie). Chiar dacă aceste dregătorii de rangul doi nu erau la fel de prestigioase ca cele din anturajul domnitorului, erau totuși aducătoare de importante venituri, putând fi etape ale unui *cursus honorum* visat de orice boier sau boiernaș ambițios și cu ceva avere. În Țara Românească, demnitatea isprăvniceii era cea mai importantă și mai râvnită, ispravnicul fiind reprezentantul domnitorului în teritoriu, echivalent al prefectului de azi. El răspundea de tot ceea ce întâmpla în județul în care fusese numit.⁹ Mulți boieri sau „afaceriști” români ori greci erau dispuși să investească fonduri deloc neglijabile pentru cumpărarea funcției. La 1821, Alexandru Șuțu, ultimul domn fanariot, a pretins și primit de la cei pe care urma să-i numească în demnitatea de ispravnic de județ, suma totală de 300.000 de piaștri. La data de 18 septembrie 1783, domnitorul Mihail Constantin Șuțu trimitea ispravnicilor și caimacamului Craiovei scrisori circulare prin care atenționa cu privire la respectarea *prețului care se cade după eftinirea bucatelor*, iar dacă zapcii și vameșii vor avea de câștigat rușfeturi, ispravnicii vor răspunde personal de faptele subalternilor lor (Urechia, *Istoria românilor*, I, 476-477).

La 1776 cumpărarea funcțiilor de vistiernic era reglementată printr-un hrisov al lui Grigore Alexandru Ghica prin care domnitorul stabilea procedura obținerii venitului unui logofăt: „Din 500 lei adecă lei de pungă să iea de la cumperătorii slujberolu visterici, și a cămărei; adecă din desetină, din vădrăritu, din goștină, din vamă și din ocnă, cându se voru vinde. Și cărțile acestor acestoru slujbe scriindu-se după pontruile ce se voru striga la Conchii vechi (licitație), să se protocăluiască de Vel Logofăt, și dându-se la cumperătorii fiesce-căreia slujbe, dintr’acestea aretate mai sus, să iea Vel Logofăt rânduitulu venitu pe suma cumperătorei slujbei, câte trei lei dela 500 lei” (Urechea, *Istoria românilor*, II, 222).

⁹ De pe la jumătatea secolului al XVIII-lea sunt atestați documentar câte doi ispravnici.

Unii dregători locali își puteau apropia anual suma de 30-50.000 de piaștri prin extorcări și prin ceea ce azi numim „foloase necuvenite”. În timp, adunau averi considerabile așa cum a fost cazul vătafului de plai Ioan Urșanu din Vâlcea care și-a putut permite ridicarea a nu mai puțin de patru lăcașuri de cult în satele Slătioara Viorești, Urșani, Cociobi și Horezu Târg (Dinu, 67). La 1810, de pildă, un vameș aducea la București suma de 385.000 de taleri, strânsă de la localnici drept taxă la granițe, la intrarea în orașe sau târguri, cu toate că fusese un an cu recolte foarte slabe.¹⁰ Marele vistier trebuia să se asigure că la toate vămile din țară dispunea de oameni de încredere, fără niciun fel de scrupule, care, pe lângă veniturile pe care și le puneau de o parte – cu toate că funcționarii erau salariați ai statului după reformele lui Ipsilanti din 1780 –, erau pricepuți în a alimenta vistieria cu sume importante.

Există practica subînchirierii vămilor locale unor potențați, așa cum a procedat vel-vistiernicul Ioan Haği Moscu. Acesta, în 1809, a găsit calea să împartă profitul cu unsprezece „vameși”, o parte dintre aceștia fiind alogeni greci: polcovnicul Iordache, pitarul Giani, Ciambu bimbașa, Atanasie sau Hristu. Acționând într-un teritoriu restrâns – târg, oraș, județ – acești arendași îi puteau supraveghea îndeaproape pe vameșii de rând. După cum o dovedesc documentele epocii, vameșii percepeau de cele mai multe ori taxe mai mari decât cele înscrise în condicile anuale vamale, adică încasau de două ori vamă pe același produs, taxau mărfuri scutite, sau se lăsau mituiți de contrabandiștii locali. Cea mai mare parte din taxe intra în vistierie, vel-vistiernicul își lua dreptul, la fel și arendașul, iar vameșul își pune deoparte ce-i rămânea. Nu erau uitați nici complicii vameșului – organele de ordine –, care erau recompensați pe măsură: „să aibă mână de ajutor atât de la dumnealor ispravnicii și căpitani, cât și de la vătașii de plaiuri ce vor avea trebuință în treaba vămii” (Dinu, 99-100). Aceste practici au atras numeroase plângeri, dar foarte puține au fost soluționate favorabil părților vătămate.¹¹

Plângeri față de comportamentul abuziv și corupt al vameșilor români, care practicau suprataxarea mărfurilor, erau adesea formulate către domnitor de negustorii străini. Înmulțirea lor îl obligă, la data de 5 martie 1785, pe Mihail Constantin Suțu să expedieze la adresa ispravniciei județelor Râmnic, Saac, Buzău, Prahova și Ialomița, aflate în vecinătatea Transilvaniei, pe teritoriul cărora tranzitau rute comerciale importante, o scrisoare circulară în care atrăgea atenția în termeni duri cu privire la abuzurile funcționarilor vamali din subordine: „[...]au jăluit Domniei mele unii din negustorași sudițiai Nemției, cum-că vameșii de la târgurile acestui județu aru supera

¹⁰ În secolul al XVIII-lea, funcția de vameș era la fel de mult vânată de oportuniști la „cochi-vechi” (licitație), la fel ca aceea de ispravnic, din motive lesne de înțeles. Totuși, postul nu era unul ușor de condus în condițiile în care anual, trebuiau depuse la vistierie sume colosale, care nu erau întotdeauna în raport cu încasările din teritoriu.

¹¹ O excepție a fost cazul căpitanului Enache, vameșul județului Argeș care, fiind judecat de domnitorul Alexandru Moruzi, a fost aruncat în închisoarea spătăriei. În plus, acesta a fost obligat să restituie banii încasați ilegal pe vamă pentru „rachiurile ce făceau locuitorii în livezile de lângă casele lor [...] și-l cheltuia la băutură în casele lor sau vindeau dintr-însul unul la altul în sat” (Urechea, *Istoria românilor*, IV, 347).

afară din vamă ceea-ce se cuprinde în tarifă și apucă ca să le ia de prăvălie câte bani 40, osăbitu și câte o para, afară de ceea ce dă la stăpânului locului, care această cerere a vameșilor fiindu afară din pontrui și din catalogulu Domniei mele. Cum îngăduiți dumne-voastră a face vameșii împotriva urmări, în vreme ce întru atâtea rânduri vi s-au scrisu porunci ca peste tarifă și peste 3 la sută vamă să nu se supere mai multu sudiții cu unu felu de numire? Ci dar iată ve poruncimu, să dați strașnici porunci vameșiloru și să nu-i îngăduiți a face și cereri de la sudiți, cum nici dela raiele peste ponturi, că apoi veți fi și dumne-voastră în vină” (Urechea, *Istoria românilor*, I, 475).¹²

La data de 1 ianuarie 1818, domnitorul Alexandru Scarlat Calimachi emitea un uric prin care reorganiza serviciul poștal din Moldova (*Menzilul*), numindu-l nazir (șef) pe bib vel postelnicul Mihalacha Mavrogneni. Actul normativ încerca să limiteze abuzurile autorităților locale: „căpitanul de menzil să fie cu grija cailor în bună stare, ca să nu supere lociitorii cu luare de cai (art. 1) [...] Nazirul să destituie și să pedepsească pe căpitaniii abusivi (art. 2) [...] Fiindcă țara este îndatorită a da spre ținerea menzilorurii surugii după trebuință și căruceri, fânul pe suma cailor ce vor așeza și o sumă de orz din orzul trebuincios. [...] Dumne-lui boierul Nazir va veghia această repartiție, să nu se ia rușfet de primitorii fânului și orzului, ori să se facă abuz la măsurare (art. 3).” (Urechea, *Domnia lui Alexandru Calimach*, 234)

Nevoia de reformă din exemplele menționate nu venea neapărat dintr-una a „eradicării corupției” din Țările Române ci, mai degrabă, din necesitatea reglării unor probleme fiscale, economice, administrative și, desigur, judiciare cu care societatea românească se confrunta tot mai acut în veacul al XVIII-lea. Reformele încep cu „Marele hrisov din 7 februarie 1741”, emis de Constantin Mavrocordat, care cuprindea prevederi legale și măsuri de reorganizare a statului. Pentru domnitor, justiția trebuia să se deschidă către simplul țăran: „Ușile divanului deșchisă și multă vorbă cu prostime avé cât atâta le disesă obraz cât nu puté nime din boieri ca să zică măcar cât de puțin lucru vreunui țăran, că îndată striga la vodă și pentru un lucru de nimică a unui țăran cât de prost, facé pe un boieri mari masacră îl și închidé” (Pseudo-Enache Kogălniceanu, 15). A preveni abuzurile și corupția însemna ca persoanele vătămate să poată reclama faptele instanțelor de judecată locale cu credința că judecătorii le vor face dreptate prin aplicarea corectă și imparțială a legii. Astfel, crește importanța judecătoriilor de județ unde ispravnicii (numiți de acum prin hrisov domnesc câte doi) erau înzestrați cu largi atribuții în materie administrativă și judecătorească, fiind salarizați de stat pentru a nu fi vulnerabili în fața tentativelor de corupere. Împărțirea dreptății la nivel local, în fiecare județ al Țării Românești, transforma divanul domnesc într-o adevărată instanță de apel, atât de necesară unei justiții corecte și eficiente.¹³

¹² Prosperitatea economică a unui anume Matei, vameș de Vâlcea, i-a permis să ridice, „cu toată cheltuiala lui”, biserica parohială din satul Slăvești cu hramul Sfinților Ioan Botezătorul, Nicolae și Parascheva. Funcționarul și-a întors în mod ipocrit fața către Dumnezeu și s-a lăsat pictat alături de soția sa Florica în veșminte de inspirație bizantină ce exprimă opulența ctitorilor (Dinu, 101).

¹³ Se pare că atitudinea domnitorului – un adversar declarat al in justiției – avea la bază și resorturi de tip religios, în condițiile în care acesta era profund atașat valorilor creștine, dorind să vină

Ajuns domnitor într-o țară în care marea boierime nu-l dorea, fără a avea inteligența și rafinamentul cultural al lui Mavrocordat, însă bine informat în legătură cu politicile reformiste ale suveranilor absolutiști, Frederic al II-lea sau Maria Tereza, Alexandru Ipsilanti s-a dovedit a fi unul dintre cei mai destoinici și mai dedicați modernizării Țării Românești dintre toți „hospodarii” fanarioți. El reorganizează aparatul administrativ ineficient, retrograd și corupt. Este motivul pentru care introduce principiul salarizării și stabilirii surselor de venit pentru fiecare dregătorie în parte, încercând să limiteze luările de mită și de foloase necuvenite. Ipsilanti s-a angajat și într-o amplă operă legislativă ce capătă forma unui codex de legi intitulat „Pravilniceasca condică” (*Syntagmation nomikon*), publicat la București în 1780 (Georgescu, Popescu, 261), în fapt, o sinteză de norme de drept penal și civil redactat în limbile greacă și română, inspirat din dreptul bizantin și cel cutumiar românesc („obiceiul pământului”). Dar, oricât de deschis a fost domnitorul spre inovare și creație de drept inspirată din gândirea apuseană, nu-și putea permite schimbări radicale, fiind conștient de dificultatea aplicării acestora într-o societate cu o cultură juridică modestă. Totuși, în premieră pentru spațiul românesc, el separă cauzele civile, comerciale și penale prin înființarea a patru departamente; trei pentru cele civile și comerciale (numite „lucruri și datorii”), și cel de-al patrulea, numit „Cremenalion” destinat judecării faptelor din sfera criminalității (penale). Hotărârile luate la nivel de departament puteau fi rejudecate la o instanță de apel, ultima cale de atac fiind divanul domnesc – instanța supremă. De acum putem vorbi de judecători de profesie ce proveneau din rândul boierilor mazili (fără dregătorii), buni cunoscători ai pravilelor, care primesc salariu lunar, realizându-se practic separarea treburilor administrative de cele judecătorești la nivel local. „Judecătorii să-și păzească mâinile lor curate către D(u)mnezeu și către pravili” – se preciza la punctul 7, titlul „Pentru judecători” al condicii –, „adecă să fie cu frica lui D(u)mnezeu drepti și să nu ia mituri, că oricare se va dovedi luând mituri, să va pedepsi foarte greu” (*Pravilniceasca condică*, 60).

Efectele reformei judiciare a lui Ipsilanti sau, mai precis, măsurilor dispuse de fanarioți, prin care s-a încercat limitarea abuzurilor și corupției nu au devenit vizibile imediat. Nici nu aveau cum atunci când osatura instituțională s-a constituit pe practica cumpărării tronului și a împărțirii demnităților, după alte principii decât cele morale, era obișnuielnică, pe ceva ce azi am numi, fără a greși prea mult, „corupție de tip piramidal”. De inspirație bizantino-otomană, corupția pătrunde în Țările Române înainte de așa-numitul „secol fanariot”, existând încă dinainte de secolul al XVIII-lea. Societatea românească a veacului respectiv devine tot mai complexă, populația crește simțitor, apar instituții noi, toate ca efecte ale unui incontestabil progres economic. În mod firesc, și faptele de corupție se înmulțesc.

în sprijinul aproapelui (Constantiniu, 508, 509). Din păcate, domniile scurte ale lui Constantin Mavrocordat, fiscalitatea excesivă și corupția practică de mulți dintre urmașii săi pe tron au făcut ca politica de modernizare să fie, într-o bună măsură, ineficientă, inclusiv în domeniul justiției.

Credem că studiul fenomenelor societale ale secolului al XVIII-lea din Țara Românească, Moldova, dar și din Transilvania, prin apelul la izvoarele documentare, poate oferi cercetătorilor multiple puncte de pornire în analiza unui fenomen a cărui istorie lungă cere abandonarea teoriilor și mentalităților învechite, ce oferă o înțelegere trunchiată, reduționistă și superficială a universului fanariot, și înlocuirea lor cu perspective noi.

BIBLIOGRAFIE

- Bălcescu, N. (f.a.). *Românii sub Mihai Voevod Viteazul* (vol. 1). București: Cugetarea – Georgescu Delafras.
- Brătianu, I. G. (1995). *Sfatul domnesc și adunarea stărilor în principatele române*. București: Editura Enciclopedică
- Constantiniu, F. (2002). Reformele lui Constantin Mavrocordat și Alexandru Ipsilanti, În Paul Cernovodeanu *et alii* (coord.), *Istoria românilor* (vol. VI, p. 502–512). București: Editura Enciclopedică.
- Dinu, T. (2018). *Oamenii epocii fanariote. Chipuri din bisericile Țării Românești*. București: Editura Humanitas.
- Fotino, D. (1859). *Istoria Daciei, III*. București: Imprimeria Națională a lui Iosef Romanov et Companie.
- Georgescu, V. A., Popescu, E (1975). *La législation urbaine de Valachie (1765-1782)*. București: Editura Academiei RSR.
- Hitchins, K. (1996). *Românii 1877-1866*. București: Editura Humanitas, Seria Istorie.
- Kogălniceanu, P-E, Canta I. (1987). *Cronici moldovenești*. București: Editura Minerva.
- Kraus G. (1965). *Cronica Transilvaniei, 1608-1665*. București: Editura Academiei RPR.
- Mazover, M. (2000). *Balcanii de la sfârșitul Bizanțului până azi*. București: Editura Humanitas
- Murgescu, B. (2010). *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*. București: Editura Polirom, Seria Historia.
- Pravilniceasca condică* (1957). București: Editura Academiei RSR.
- Rusu, G. V. (2013). *Gherla. Cetatea lui Martinuzzi*. Cluj-Napoca: Academia Română, Centrul de Studii Transilvane.
- Transparency International, Corruption perceptions index*. (2021), <https://www.transparency.org/en/cpi/2021>, accesat la 24 mai 2022.
- Urechia, V. A. (1901), *Domnia lui Alexandru Calimach*. București: Lito-Tipografia Carol Göbl.
- Urechia, V. A. (1891), *Istoria românilor* (vol. I și II). București: Lito-Tipografia Carol Göbl